

Alicja Pihan-Kijasowa,
Słownictwo z zakresu handlu w prozie Bolesława Prusa
(na tle XIX-wiecznej leksyki handlowej). Studia
Poznań 2012, ss. 267

Studium Alicji Pihan-Kijasowej to lektura ze wszech miar zajmująca i cenna, to przede wszystkim rzeczowy i przejrzysty komentarz historyczno-językowy do słownictwa reprezentującego ściśle sprecyzowane pole semantyczne i jasno określony materiał badawczy. Może na wstępie oddajmy głos Autorce:

Po pierwsze chodzi o pokazanie słownictwa z zakresu handlu w ważnym dziejowo i gospodarczo okresie historii Polski, czyli w okresie wkraczania i szybkiego rozwoju nowego sposobu gospodarowania – kapitalizmu. Niesione przez ten system zmiany wymagały także pewnych modyfikacji w systemie leksykalnym, dostosowujących zasób słownictwa do naszych potrzeb. [...] Założyłam, że dla ukazania rzeczywistych potrzeb społecznych i zasobu słów faktycznie będących w użyciu stosowniejszą podstawą materiałową będą teksty literackie (prozatorskie) podejmujące aktualne problemy społeczne, a jednocześnie, zgodnie z tendencjami literatury drugiej połowy XIX wieku, pisane zgodnie z ideami realizmu, a więc maksymalnie zbliżające fabułę i język do rzeczywistości. [...] Za najwybitniejszego przedstawiciela realizmu w polskiej literaturze uznawany jest Bolesław Prus. Przyjmując więc jego teksty jako podstawę materiału, warto podjąć próbę usytuowania używanego przez pisarza zasobu słownictwa handlowego w całym jego leksykonie, ukazania miejsca w tym leksykonie, skonfrontowania wyekscerpowanych słów z handlową leksyką zanotowaną w słownikach języka polskiego. Czyli generalnie – podjąć próbę oceny, czy rzeczywiście, i na ile Prus spełnia postulat realizmu zakładający fabularne i językowe odzwierciedlenie rzeczywistości w dziele literackim (s. 12).

Książka ma układ dychotomiczny. Część pierwszą stanowią rozważania teoretyczno-metodologiczne, zamknięte syntetyzującym podsumo-

waniem. Na część drugą składają się aneksy stanowiące finał (i efekt) skrupulatnych badań porównawczych, polegających na konfrontacji wyekscerpowanego materiału ze źródłami leksykograficznymi.

Trzeba to wyraźnie podkreślić: i koncepcja pracy, i sam pomysł uwzględnienia problematyki, która do tej pory w studiach nad językiem Bolesława Prusa była pomijana, zasługują na uznanie. Imponuje szeroki kontekst badawczy oraz drobiazgowość opisu – w najlepszym tego słowa znaczeniu. Już pierwszy rozdział charakteryzujący utwory Bolesława Prusa – pod kątem ich wartości materiałowej dla studiów lingwistycznych – jest dowodem znakomitej orientacji Autorki w literaturze naukowej poświęconej twórczości pisarza. Duże walory poznawcze ma również fragment książki opisujący dzieje kształtowania się handlu na ziemiach polskich. Nie zabrakło w tym miejscu odwołań zarówno do cennych opracowań o charakterze *stricte* historycznym, jak i historycznojęzykowym¹. Właściwe rozważania nad podjętym tematem rozpoczynają refleksje wokół struktury formalno-znaczeniowej pola tematycznego HANDEL. Czytelnik książki A. Pihan-Kijasowej znajdzie tu wnikliwy – a co cenne, chwilami krytyczny – przegląd dorobku polskiego językoznawstwa w zakresie interesującego badaczkę obszaru badawczego, przede wszystkim zaś uzasadnienie celu rozprawy oraz ściśle sformułowane jej założenia metodologiczne. Ograniczenie przedmiotu analizy do wybranego pola semantycznego ma już w lingwistyce utrwaloną tradycję². W pracy A. Pihan-Kijasowej – co trzeba bezsprzecznie zauważyć – idzie ono w parze w wnikliwością badawczą odpowiadającą wysokim standardom naukowym.

Na potrzeby recenzowanej pracy został zgromadzony materiał leksykalny liczący 626 jednostek (w tym nieco ponad 170 zestawień nominalnych i zwrotów) w blisko 9. tys. poświadczeń. Autorka przedmiotem swego zainteresowania czyni nie tylko elementy takie, jak: *banknot, bankructwo, bezpłatny, cena, czek, dług, dolar, drobne, drożyzna, handlarz, jar-mark, kupiec, kupować, pieniądz, płacić, sprzedawać*, ale też wyrazy i związki

---

¹ Por. m.in.: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, Warszawa 1981; *Cień Światowida, czyli pięć głosów w sprawie etnogenezy Słowian*, pod red. A. Kokowskiego, Lublin 2002; *Akty cechów wileńskich 1495–1759*, Poznań 2006; S. Pincas, M. Loiseau, *Historia reklamy*, Warszawa 2009 i inne.

² Warto w tym miejscu przywołać choćby cykl słowników *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*. Pod wspólnym ogólnym tytułem ukazało się już kilkanaście tomów, z których każdy poświęcony jest leksyce reprezentującej inne pole semantyczne.

wyrazowe wykazujące kontekstową tylko przynależność do pola HANDEL, np. *brać* ‘kupować’ i ‘przyjmować zapłatę’; *dać* ‘zapłacić’; *dostać* ‘kupić’ i ‘mieć zapłacone’; *publiczność* ‘klienci, kupujący’; *gość* ‘klient’; *instytucja* ‘sklep’ itp. Za miejsce zawierania transakcji uznawane są nie tylko budynki i pomieszczenia wskazywane za pomocą nazw typu *sklep* czy *magazyn*, ale również obiekty handlowe innych branż (*apteka*, *jubiler*), obiekty gastronomiczne (*jadłodajnia*, *restauracja*) czy miejsca „handlu” pieniędzmi (*bank*, *kantor lichwiarski*). Za jednostki językowe reprezentujące pole tematyczne badaczka uznaje nie tylko pojedyncze wyrazy reprezentujące różne klasy, np.: *artykuł*, *dłużnik*, *kapitał*, *moneta*, *dokupić*, *jarmarkować*, *handlować*, *oszczędzać*, *reklamować*, *bezpłatny*, *cenny*, *kupiony*, *odłużony*, *tani*, *darmo*, *drogo*, *finansowo*, ale również konstrukcje wielowyrazowe (u Prusa głównie dwuwyrazowe), które w tekście artystycznym funkcjonują na określenie konkretnego desygnatu z dziedziny handlu, np.: *urzędnik bankowy*, *dług wekslowy*, *handel win i korzeni*, *kantor wekslu i loterii*, *kierownik instytucji*, *woźny sklepowy*. Właśnie owe wielowyrazowe nazwy stają się poważnym problemem interpretacyjnym, z którym jednak A. Pihan-Kijasowa radzi sobie doskonale. Autorka powołując się na ustalenia innych badaczy³, zwraca uwagę na brak jednoznacznych rozstrzygnięć w zakresie definiowania połączeń wyrazowych. By jednak uniknąć w rozprawieniu jasności interpretacyjnych, wprowadza wyrażone *explicite* i konsekwentnie realizowane uściślenia terminologiczne⁴. W ślad za tym idzie klarowność klasyfikacyjna i interpretacyjna zgromadzonego materiału. Nawet rejestrowanie tych samych nazw w różnych grupach semantycznych znajduje w pracy swoje wyraźne, merytoryczne uzasadnienie.

Za podstawę włączenia jednostki do badanego zbioru badaczka przyjmuje jego „zniczeniowy związek z nadrzędnym pojęciem ‘handel’

³ A. M. Lewicki, A. Pajdzińska na pograniczu frazeologizmów i grup syntaktycznych lokalizują zestawienia i włączają w ich zakres połączenia utrwalone w wypowiedziach publicystycznych (np. *ład i porządek*, *polityka fiskalna*) oraz wielowyrazowe struktury nazwiczne charakterystyczne dla języka ogólnego (np. *samochód ciężarowy*, *płatki owsiane*); zob. szerzej. A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2., pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław 1933, s. 313; M. Bańko, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym*, Warszawa 2001; A. Bogusławski, *O zasadach rejestracji jednostek języka*, „Poradnik Językowy”, 1976, z. 8, s. 356–364; E. Kozarzewska, *Zestawienie jako jednostka leksykalna*, „Poradnik Językowy”, 1967, z. 3, s. 131–136.

⁴ Za całkowicie uzasadnione należy uznać stosowanie terminu *zestawienie* dla nazw wielowyrazowych, odnoszących się do określonego desygnatu.

związek będący wynikiem zdroworozsądkowego pojmowania i interpretowania rzeczywistości” (s. 32). Szczegółowe ustalenia prowadzą do wyodrębnienia w obrębie pola pojęciowego HANDEL pewnej liczby podpól tematycznych, konstruowanych wokół centralnych pojęć każdego podpola. W ich obrębie zostają wyróżnione podrzędne, znaczeniowo bardziej zawężone zespoły jednostek, które w pracy definiowane są jako podgrupy tematyczne. „Natomiast poszczególne jednostki słownikowe, stanowiące reprezentację leksykalną podgrupy tematycznej, zajmują najniższą pozycję w tym układzie hierarchicznym, choć są także podpola jednorodne semantycznie, bez wydzielających się podgrup” (s. 32).

W obrębie tak rozumianych podpól i podgrup tematycznych słownictwo Prusa zostało podzielone na dwanaście podstawowych – wewnętrznie zróżnicowanych semantycznie – podpól tematycznych skupiających nazwy i określenia:

- czynności i transakcji handlowych (w tym: określenia ogólne, np.: *geszeft, geszefciarstwo, handel, handel okowitą, handlowy*; określenia związane z transakcjami kupna/efektami transakcji kupna, np.: *akt nabywania, kupno, kupowanie, brać na kredyt, kupiony, nabyty*; określenia związane z transakcjami sprzedaży, np.: *akt sprzedaży, lichwa, lichwiarstwo, sprzedawać, licytować*);

- miejsc dokonywania transakcji handlowych (nazwy miejsc sprzedaży/zakupu towarów, np.: *apteka, dom handlowy, kramik antykwariusza*; nazwy obiektów gastronomicznych, np.: *bawaria, mleczarnia, oberża, szynk, szynkownia*; nazwy miejsc obrotu pieniędzmi: *kantor, pokój kasowy, bankowy*);

- osób związanych z handlem (nazwy osób związanych z transakcjami sprzedaży, np.: *klasa handlująca, stan kupiecki, antykwariusz, kupiec bławatny, subiekt, szwajcar sklepowy*; nazwy osób nabywających towar: *klientela, interesant, kundman, licytant*);

- związane z rozliczeniami handlowymi (z uiszczaniem zapłaty, np.: *niepłacenie, niewypłacalność, pospłacać, przepłacać*; z przyjmowaniem zapłaty, np.: *zapłacenie, narachować, przyjmować pieniądze*; sposób dokonywania rozliczeń w transakcjach handlowych, np.: *burg, kredyt, zadatek*);

- związane z kosztami towaru/transakcji handlowej (określanie kosztów/wartości towaru lub transakcji handlowej, np.: *cena, drożyzna, taksa, taksa aptekarska, wartować, niewart, tani*; obliczanie/ustalanie kosztów towaru lub transakcji handlowej, np.: *obrachunek, rabat, podwyżka ceny, podbić cenę, wytargować*);

– środków płatniczych/papierów wartościowych (nazwy ogólne, np.: *bankowy pieniądz, metalowy pieniądz, gotowizna, gotówka, papier bankowy*; nazwy jednostek monetarnych, np.: *centym, holenderski dukat, kopiejka, pens, rubel złoty, szeląg, złoty półimperiał*; wartość monety/banknotu/towaru wyrażona kwotą, np.: *czterogroszowy, rublowy*; określenia sum pieniężnych, np.: *finanse, fundusik, kapitalik*):

– związane z gospodarowaniem pieniędzmi/majątkiem i efektami gospodarowania (*bankructwo, bankrut, procent, wiarygodność, zysk groszowy, zadłużyć się, zbankrutować*);

– przedmiotu handlu i jego oznakowania (*artykuł, towar galanteryjny, towar kolonialny, towar łokciowy, towar z gumy i skóry, etykieta*);

– wyposażenia i wystroju obiektu handlowego (*bufet, gablotka, kantorek, książka rachunkowa, sklepowa szafa, sklepowy kantorek, wystawa okienna*);

– jednostek miar i wag używanych w handlu (*funt, gram, pud*);

– związane z rozpowszechnieniem informacji o towarze (*reklama, sklepowa szafa, statek kupiecki, reklamować, wystawa okienna, zareklamować*);

– varia (*branża, dostawa, giełdowykurs, spółka kupiecka* itd.).

Niepodważalnym walorem recenzowanej pracy jest znakomite udokumentowanie materiału badawczego przez skonfrontowanie go ze słownikami XIX i XX: *Słownikiem języka polskiego* Samuela Lindego, *Słownikiem wileńskim*, *Słownikiem języka Adama Mickiewicza* i *Słownikiem języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego. Pozwala to Autorce ustalić miejsce słownictwa handlowego w historii języka i w historii gospodarczej oraz opisać relację między słownictwem handlowym twórcy *Lalki* a polszczyzną XIX wieku czy wreszcie polszczyzną XX wieku. Odrębnym zagadnieniem podjętym przez Pihan-Kijasową jest ilościowa charakterystyka słownictwa handlowego w tekstach Prusa. Dzięki precyzyjnym wyliczeniom badaczki otrzymujemy rzeczowe odczytanie różnic frekwencyjnych nie tylko w zakresie poszczególnymi wyrazów z pola HANDEL, ale też różnic dotyczących średniej częstości „słów handlowych” w poszczególnych tekstach pisarza. Syntetycznie przedstawione rozważania na tak zarysowane tematy zamykają część pierwszą recenzowanej pozycji.

W części drugiej – zatytułowanej *Aneksy* – znalazły się tabele i spisy w obrazowy sposób odzwierciedlające wyniki skrupulatnych, bardzo pracochłonnych dociekań badaczki. Zestawienia tabelaryczne pozwalają na szybkie i bezdyskusyjne zorientowanie się w notacjach leksykograficznych analizowanego słownictwa, informują o słownictwie nienotowanym

w słownikach, pokazują listę rangową analizowanego słownictwa⁵, mówią o liczbowym rozmieszczeniu leksyki handlowej w tekstach Prusa. Duże znaczenie badawcze ma włączony do *Aneksów* alfabetyczno-gniazdowy słownik obejmujący 456 jednostek słownikowych i 170 podhaseł. Słownik ten – zbudowany zgodnie z kanonami obowiązującymi w leksykografii – został tak skonstruowany, by czytelnik mógł w nim odnaleźć jak najwięcej istotnych wskazówek. Artykuł hasłowy zawiera: wyraz hasłowy, informację o frekwencji wyrazu w tekstach Prusa (ogólną i w rozbiciu na poszczególne utwory), definicję znaczeniową (która jest zawsze definicją kontekstową, wywodzoną z treści utworu), materiał egzemplifikacyjny, struktury pokazujące łączliwość wyrazu hasłowego, wchodzącego w tekstach Prusa w relacjez różnymi członami imiennymi i werbalnymi. Artykuł hasłowy zamyka wykaz słowników języka polskiego, które dany wyraz notują.

Finalną część recenzowanej pracy stanowi indeks jednostek wyrazowych omówionych przez Autorkę. To bardzo cenny – w zasadzie obowiązkowy – element każdej pracy językoznawczej.

Praca poznańskiej Autorki jest bez wątpienia pozycją cenną. Jestem przekonana, że zainteresuje ona nie tylko lingwistów i literaturoznawców, ale też zapewne przedstawiciele innych nauk czy choćby najzwyczajszych entuzjastów polszczyzny literackiej.

Urszula Sokólska
Uniwersytet w Białymstoku

---

⁵ O tytanicznej pracy Autorki niechże świadczą choćby cytowane tu przykładowe wyliczenia: *rubel* – 1347 zaświadczeń; *pieniądz* – 796; 13 wyrazów od 500 do 101 zaświadczeń (np.: *sklep* – 489; *kupić* – 326; *kupować* – 113); 20 wyrazów od 100 do 51 zaświadczeń (np.: *złoty* – 95; *restauracja* – 55); 70 wyrazów po 2 zaświadczenia (np.: *dysponent*, *geszefciarz*, *szynkownia*, *tandeciarz*, *wierzytelność*); 134 wyrazy po 1 zaświadczeniu (*denar*, *dwtysiąc rublowy*, *komis*, *kopiejczyzna*, *pieniązek*, *zdykontować*, *ździerstwo*).